

УДК [811.161.2+808.5]’42:06.053.5:32:342.511.2

СТРІЙ Людмила Іванівна,старший викладач кафедри прикладної лінгвістики Одеського національного університету імені І. І. Мечникова; Одеса, Україна;
e-mail: 1sluda@mail.ru; тел.: +38-096-1145451

РИТУАЛЬНИЙ ХАРАКТЕР ПОЛІТИЧНОЇ КОМУНІКАЦІЇ: СЕМІОТИКА ІНАВГУРАЦІЇ ПРЕЗИДЕНТА

Анотація. Статтю присвячено дослідженню семіотичних аспектів політичної комунікації. Виявлено знакові компоненти в інавгураційних промовах українських президентів та визначено ритуальний характер церемонії інавгурації. Здійснено лінгво-семіотичний та лінгвостилістичний аналіз інавгураційних дій і промов українських президентів Л. Кучми, В. Ющенка, В. Януковича та П. Порошенка. У статті визначено ознаки інавгурації як політичного ритуалу та схарактеризовано їх на матеріалі інавгурацій українських президентів. Окремо проаналізовано функції та семантику інавгураційних промов в аспекті семіотики політичного дискурсу.

Ключові слова: політична комунікація, ритуал, інавгурація, семіотика.

Актуальність статті. Політична комунікація належить до складних багатомірних процесів, для характеристики яких використовують й семіотичний підхід, що уможливорює актуалізацію символічних і знакових компонентів у політичному дискурсі. Ґрунтуючись на семіотичній методології, доцільно виявити основні ознаки символічності політичної комунікації, зокрема її ритуальну специфіку, що на-самперед виражена в церемонії інавгурації президента. На думку Н. Б. Мечковської, «ритуальна дія була першим семіотичним процесом, який формував міфологічні уявлення та мовлення» [3, с. 2], а Г. Г. Почепцов стверджує, що ритуали «є важливим складником будь-якого суспільства» [5, с. 330], тому дослідження ритуальних аспектів комунікативної діяльності людини належить до актуальних проблем сучасної лінгвістики.

Ступінь розробленості проблеми. Ритуал у семіотичному аспекті здебільшого було досліджено в межах семіотики мистецтва (Н. Б. Мечковська) та комунікативістики (Г. Г. Почепцов). Лінгвісти зосередили увагу на особливому типі дискурсу — ритуальному (В. І. Карасик), а також ритуалізації як одному з параметрів політичної комунікації (Н. В. Кондратенко). Інавгураційні промови ставали предметом аналізу в межах дослідження президентської риторики (О. В. Горіна, О. В. Спиридовський, А. Т. Тазміна, Л. С. Чикілева та ін.). Проте семіотичний аспект інавгурації президентів не був предметом окремого наукового дослідження.

Мета роботи — визначити семіотичні складники інавгурації президента як ритуальної дії в межах політичної комунікації. *Завдання* випливають з мети наукової розвідки: 1) визначити семіотичне навантаження ритуального дискурсу; 2) схарактеризувати інавгурацію президента як політичний ритуал; 3) проаналізувати вербальні компоненти інавгурації українських президентів; 4) визначити характерні риси інавгураційних промов в українському політичному дискурсі. *Об’єкт* дослідження — українська політична комунікація, *предмет* — інавгураційні промови та ритуал інавгурації українських президентів.

Лінгвістичне витлумачення ритуалу ґрунтується на визнанні його дискурсивного статусу, що започатковано у працях В. І. Карасика, який вважає, що ритуал — «це динамічне комунікативне утворення, він виникає на ґрунті певної соціально значущої дії, яку символічно переосмислюють (ритуалізують)» [1, с. 340]. У визначенні ритуального дискурсу актуалізовано символічну закріпленість певних дій, що набуває в політичній комунікації особливого значення. Так, А. П. Чудінов, аналізуючи типові риси (антиномії) політичної комунікації, розглядає інформативність і ритуальність: «політичні тексти мають бути максимально інформативними, тобто реалізовувати комунікативну функції, передавати нову інформацію, однак політична комунікація нерідко стає ритуальною, тобто такою, для якої характерні фіксованість форми та відсутність настанови на новизну змісту» [6, с. 42]. На ритуальному характері політичної комунікації наголошує й Н. В. Кондратенко, простежуючи спорідненість політичного і релігійного дискурсів та аналізуючи інавгураційні промови та новорічні привітання президентів різних країн [2, с. 38–49]. На нашу думку, наукове дослідження інавгурації президента в межах політичної дискурсології має відбуватися інтегровано: з одного боку, це вивчення семіотичної природи ритуалу інавгурації, а з іншого — аналіз інавгураційної промови як мовленнєвого жанру політичної комунікації.

По-перше, інавгурація як ритуальна дія має яскраво виражені семіотичні риси. В Україні відповідно до ст. 104 Конституції України новообраний Президент України вступає на пост не пізніше ніж через тридцять днів після офіційного оголошення результатів виборів, з моменту складання присяги народом на урочистому засіданні Верховної Ради.

Процедура інавгурації Президента України передбачає й певні знакові обмеження: дія відбувається у визначеному топосі (Верховна Рада), проводить ритуал визначена особа (голова Верховної Ради), оголошується та підписується ритуальний текст незмінного змісту (присяга народу України), наявні ритуальні предмети (Конституція України та Пересопницьке Євангеліє, можливо й залучення додатко-

вих знакових предметів, що мають символічне значення), виголошується інавгураційна промова. Окремі етапи ритуалу можуть бути як ускладнені, так і спрощені, але хронотоп і функції залишаються без змін. В Україні інавгурації президентів законодавчо визначені з 1996 року (прийняття Конституції), тому офіційне прийняття присяги перших президентів Л. Кравчука (1991 р.) та Л. Кучми (1994 р.) ще не було підпорядковане інавгураційним правилам і не мало ритуального характеру. Зважаючи на це, ми розглядаємо ритуал інавгурації українських президентів з 1999 року — інавгурації Л. Кучми на другий термін президентської каденції після прийняття Конституції України.

На нашу думку, інавгурація президента як ритуальна дія має наступні ознаки.

1. *Формалізація символічних дій* зумовлена закріпленістю часу і простору, у яких відбувається інавгурація, та законодавчою визначеністю політичної символіки (новообраний президент проходить ритуал інавгурації протягом тридцяти днів у Верховній Раді, присягаючи на вірність народу).

2. *Підвищена церемоніальність* зумовлена урочистістю ритуальної дії та використанням символічних предметів сакрального характеру. Обов'язковими елементами є президентський штандарт, колар (знак) Президента, гербова печатка та президентська булава, тексти Конституції України та Пересопницького Євангелія, виконання державного гімну.

3. *Сюжетна цілісність* інавгурації представлена закріпленою послідовністю ритуальних дій: оголошення переможця виборів, виголошення присяги, отримання символів влади, інавгураційна промова. Кожна інавгурація відбувається за своєрідним сценарієм, підпорядкованим загальною схемою почергових дій, яку не можна порушувати.

4. *Фатичність комунікації* традиційно протиставляється її інформативності. Фатичність політичного ритуалу виявляється в актуалізації подієвого аспекту: ритуал є самоцінним, факт його проведення визначає комунікативне навантаження в політичному дискурсі.

5. *Соціальна значущість* інавгурації зумовлена загальною характеристикою ритуалу як події, що є знаковою для соціуму або для певної соціальної групи людей. Крім того, ритуал інавгурації знаменує початок нового етапу історії країни, пов'язаного з діяльністю новообраного президента.

6. *Повторюваність або періодичність* інавгурації зумовлена її циклічним характером [1, с. 334]. Ритуал відбувається після кожних виборів президента — через п'ять років у разі чергових виборів, проте можливі ситуації, коли вибори є позачерговими (перша каденція Л. Кучми та вибори П. Порошенка).

По-друге, інавгураційна промова як жанр політичної комунікації має перформативний характер, оскільки ґрунтується на мовленнєвому акті «клятва». Інавгураційна промова одночасно є актом вступу президента на посаду, тому і характеризується перформативністю. О. Й. Шейгал виокремлює такі функції інавгураційної промови, як інтегративна, інспіративна, декларативна і перформативна [7, с. 248]. Зміст інавгураційної промови підпорядкований саме цим функціям.

Інтегративна функція реалізована як заклики до об'єднання українського народу та звернення до народу як єдиної спільноти, напр.: *...сьогоднішній день є для мене датою не власного торжества, не особистої перемоги, а торжества і перемоги усієї української спільноти* (Л. Кучма); *Дякую всім і кожному громадянину України, за кого б він не голосував. Моя перемога — це перемога усіх. Кожен має право обирати шлях України, кожен може обирати ті кольори, які йому близькі* (В. Ющенко). Ця функція передбачає насамперед декларування єдності народу, територій, а також «керівництва держави і народу» [4, с. 35].

Якщо на граматичному рівні засобами вираження інтеграції є відповідні займенники (*ми, всі, кожний*) і дієслівні форми (1-ої особи множини), то на лексичному рівні фіксуємо такі слова, як *спільний, єдиний, об'єднання, соборність* і под., напр.: *Ми, громадяни України, стали єдиною українською нацією. Нас не розділити ні мовами, якими ми розмовляємо, ні вірами, які ми ісповідуємо, ні політичними поглядами, які ми обираємо* (В. Ющенко); *Україна — різноманітна, але вона сильна духом і духом єдина! Прагнення до миру та соборності нашої держави домінує в усіх областях України* (П. Порошенко). У промові В. Ющенка у значенні «єдиний» вжито лексему «один», що також вказує на актуалізацію функції інтеграції.

Інспіративна функція полягає у формуванні державних цінностей та закликах до кращого майбутнього, що має давні історичні традиції. В інавгураційних промовах цій функції підпорядкований цілісний структурно-композиційний елемент, що становить досить великий за обсягом семантичний блок. У цих блоках репрезентовано екскурс у героїчне минуле нашої країни і представлено сьогодні як наслідок минулого і спадщини традицій наших предків. Насамперед це представлено загальною героїзацією історичних подій та вихваллянням національних традицій: *Історична пам'ять, розуміння того, хто ми і якого роду, допоможуть зміцнити державу і зцементувати націю* (Л. Кучма); *Підводячи рису під своїм минулим, ми не відрікаємося від жодної з його сторінок. Не відрікаємося від власної історії* (Л. Кучма); *Ми зробили свій вибір, бо пам'ятаємо хто ми, чії діти й чії онуки. Не в минулому нам шукати відповідей на виклик майбутнього. Проте, ми завжди будемо берегти свої джерела. Тільки так залишимося самими собою. Тільки так завжди будемо переможцями!* (В. Ющенко). Спадкоємність сучасності і минулого становить так званий «топос спадковості» [7, с. 251], що передбачає опертя на історичне минуле та досвід попередників.

Декларативна функція полягає у формулюванні принципів, за якими буде працювати новий президент, тобто їй підпорядкована програмна частина інавгураційної промови. Здебільшого цей семантичний блок ґрунтується на тих програмних положеннях, які було оприлюднено під час передвиборчої кампанії президента, тому вони мають збігатися з попередніми обіцянками політика. Кожний промовець формулює під час інавгурації свій головний принцип, своєрідне політичне кредо, напр.:

Робота і результат в ім'я процвітання мові Батьківщини — ось кредо, з яким я розпочинаю виконання своїх обов'язків на новій відповідальній посаді (В. Янукович); *Наше місце в Європейському союзі, моя мета — Україна в об'єднаній Європі! В Європі історичний шанс України розкрити свої можливості* (В. Ющенко); *Я йду на посаду Президента, щоб зберегти і зміцнити єдність України. Забезпечити тривалий мир і гарантувати надійну безпеку. Знаю: мир — найголовніше, чого прагне сьогодні український народ* (П. Порошенко). Декларування свого основного політичного принципу передбачає й перелік основних дій програмного характеру — як політичних, так і соціальних, що є найактуальнішими за відповідних умов.

Перформативна функція вказує на те, що новий президент присягає народу на вірність, дає клятву дбати про країну і виступає як лідер держави. Семіотичність цієї функції найбільша, оскільки промова має переконати адресатів у тому, що президент здатний виступити лідером, тобто виконати свою високу символічну роль. Після інавгурації він перетворюється зі звичайної людини-політика на обрану людину — президента.

Свою унікальну роль як новообраного президента промовець пов'язує як з вибором народу, так і з Божою волею, напр.: *Моя перемога — це перемога всього українського народу і кожного громадянина зокрема. Дякую за неї Господу Богу, який дав нам віру, надію і любов. Ними ми перемогли!* (В. Ющенко). Звернення до народу і подяка завжди тісно пов'язані в інавгураційній промові зі зверненням до Бога, що становить характерну рису в текстах промов президентів останніх каденцій.

Отже, функціональне навантаження інавгураційної промови визначає її структуру та семантику. До характерних ознак інавгурації як політичного ритуалу уналежнюємо: формалізацію символічних дій, підвищену церемоніальність, сюжетну цілісність, фатичність комунікації, соціальну значущість, повторюваність або періодичність. Як жанр політичної комунікації інавгураційна промова виконує такі функції: інтегративну, інспіративну, декларативну та перформативну.

Перспективи подальшого дослідження полягають у структурно-композиційному та лінгвопрагматичному аналізі текстів інавгураційних промов українських президентів.

Література

1. *Карасик В. И.* Языковой круг: личность, концепты, дискурс / В. И. Карасик. — М.: Гнозис, 2004. — 390 с.
2. *Кондратенко Н. В.* Український політичний дискурс: текстуралізація реальності / Н. В. Кондратенко. — О.: Чорномор'я, 2007. — 156 с.
3. *Мечковская Н. Б.* Искусства в свете семиотики: филогенез и типология художественных языков человечества [Электронный ресурс] / Н. Б. Мечковская // Respectus Philologicus. — 2002. — № 2 (7). — Режим доступа: <http://filologija.vukhf.lt/2-7/mechkovskaja.htm>.
4. *Паршина О. Н.* Российская политическая речь: теория и практика / О. Н. Паршина. — М.: Изд-во ЛКИ, 2007. — 232 с.
5. *Почепцов Г. Г.* Теория коммуникации / Г. Г. Почепцов. — М.: Ваклер; К.: Рефл-Бук, 2001. — 656 с.
6. *Чудинов А. П.* Современная политическая коммуникация: [учеб. пособие] / А. П. Чудинов. — Екатеринбург: Урал. гос. пед. ун-т, 2009. — 292 с.
7. *Шейгал Е. И.* Семиотика политического дискурса: [монография] / Е. И. Шейгал. — М.: Гнозис, 2004. — 326 с.

References

1. *Karasik V. I.* Linguistic Circle: personality, concepts, discourse / V. I. Karasik. — M.: Gnosis, 2004. — 390 p.
2. *Kondratenko N. V.* Ukrainian political discourse: tekstualization reality / N. V. Kondratenko. — Odessa: Chornomorja, 2007. — 156 p.
3. *Mechkovskaya N. B.* Art in light of semiotics: Phylogeny and typology of artistic languages of mankind / N. B. Mechkovskaya // Respectus Philologicus. — 2002. — № 2 (7). — <http://filologija.vukhf.lt/2-7/mechkovskaja.htm>.
4. *Parshina O.* Russian political speech: Theory and Practice / O. Parshina. — M.: Publishing House of the LCI, 2007. — 232 p.
5. *Pochepcov G. G.* Communication Theory / G. G. Pochepcov. — M.: Vakler; K.: Refl-Book, 2001. — 656 p.
6. *Chudinov A. P.* Modern political communication / A. P. Chudinov. — Ekaterinburg: Ural State University, 2009. — 292 p.
7. *Sheigal E. I.* Semiotics political discourse / E. I. Sheigal. — M.: Gnosis, 2004. — 326 p.

СТРИЙ Людмила Ивановна,

старший преподаватель кафедры прикладной лингвистики Одесского национального университета имени И. И. Мечникова; Одесса, Украина; e-mail: 1sluda@mail.ru; тел.: +38-096-1145451

РИТУАЛЬНЫЙ ХАРАКТЕР ПОЛИТИЧЕСКОЙ КОММУНИКАЦИИ: СЕМИОТИКА ИНАУГУРАЦИИ ПРЕЗИДЕНТА

Аннотация. Статья посвящена исследованию семиотических аспектов политической коммуникации. Выявлены знаковые компоненты в инавгурационных речах украинских президентов и определен ритуальный характер церемонии инавгурации. Проведен лингвосемиотический и лингвостилистический анализ инавгурационных действий и выступлений украинских президентов Л. Кучмы, В. Ющенко, В. Януковича и П. Порошенко. В статье определены признаки инавгурации как политического ритуала и охарактеризованы на материале инавгураций украинских президентов. Отдельно проанализированы функции и семантика инавгурационных речей в аспекте семиотики политического дискурса.

Ключевые слова: политическая коммуникация, ритуал, инавгурация, семиотика.

Ludmila I. STRIY,

Lecturer of Applied Linguistics Department in Odessa I. I. Mechnikov National University; Odessa, Ukraine;
e-mail: 1sluda@mail.ru; tel.: +38-096-1145451

RITUAL ASPECT OF POLITICAL COMMUNICATION: SEMIOTICS OF THE PRESIDENT'S INAUGURATION

Summary. The article investigates the semiotic aspects of political communication. Identified symbolic components in the inaugural speeches and Ukrainian presidents are defined, during inauguration ceremony. We make lingual semiotic and stylistic analysis activities and inaugural speeches by Ukrainian Presidents L. Kuchma, V. Yushchenko, V. Yanukovich and P. Poroshenko. The article defines the characteristics of the inauguration as a political ritual. These characteristics are done on the basis of material of inaugurations of Ukrainian presidents. The features and the semantics of the inaugural speeches are analyzed in terms of semiotics of political discourse.

Key words: political communication, ritual, inauguration, semiotics, president.

Статтю отримано 22.06.2014 р.

УДК 811.161.1'42'367.5 В. Шукшин

ЧУВАКИН Алексей Андреевич,

доктор филологических наук, профессор кафедры современного русского языка и речевой коммуникации Алтайского государственного университета; Барнаул, Россия;
e-mail: chuvakin@inbox.ru; тел.: +7-3852-245334; моб.: +7-913-2602740

ТЕКСТЫ МАЛОЙ ПРОЗЫ В. М. ШУКШИНА В КОНТЕКСТЕ ФИЛОЛОГО-КОММУНИКАТИВНОГО ЗНАНИЯ

Аннотация. В современной русистике тексты малой прозы В. М. Шукшина представляют собой особый объект филологических исследований. В данной статье они рассматриваются на пересечении филологического и коммуникативного знания, что оказывается возможным, так как современная филология изучает три объекта (*homo loquens*, язык и текст) и имеет коммуникативную ориентированность. Короткие рассказы анализируются в аспекте диалогичности — важнейшей составляющей описания коммуникации «глазами» филолога. Установлены приёмы диалога между автором и читателем и знаки коммуникативных отношений между персонажами; эти отношения в текстах рассказов предстают как диалогические или анти-диалогические. В связи с этим выдвигается проблема кризиса речевой коммуникации в эвokasiонном аспекте.

Ключевые слова: В. М. Шукшин, рассказы, филолого-коммуникативный подход.

В современной русистике тексты малой прозы В. М. Шукшина фактически представляют собой особый объект филологических исследований. Предлагаемая оценка опирается на работы о творчестве писателя, выполненные специалистами из разных стран, в том числе России и Украины [см., напр.: 6; 7; 2; 3], и учитывает значимость малой прозы в его творчестве. Более того, рассказы Шукшина, обладая мощным коммуникативным потенциалом, существенны и как факт современной гуманитарной культуры и науки, о чём свидетельствуют многие материалы [8]. Не случайно, когда в шукшиноведении предпринимается попытка «увидеть» сквозь призму шукшинской прозы человека третьей четверти XX в. в его движении, в его поступках и общении, исследователи обращаются прежде всего к рассказам писателя. В данном контексте и выдвигается в прозе Шукшина феномен коммуникации: персонажи его рассказов не столько *показаны* автором, сколько *показывают* себя «сами» в актах коммуникации. Интересны следующие данные: в рассказе «Залётный» (в хронологическом перечне рассказов он занимает срединную позицию) пространство текста, в котором располагается прямая речь персонажей (вместе с авторскими ремарками), в два раза больше пространства, принадлежащего авторскому монологическому слову (вместе с формами не прямой речи персонажа).

Сказанное делает возможным рассмотрение текстов малой прозы Шукшина в контексте филолого-коммуникативного знания. Этот вид междисциплинарного гуманитарного знания рождается и существует на пересечении филологических и коммуникативных наук. Оно базируется на фундаментальной значимости (для обеих наук) человека как объекта исследования [9, с. 11]. Из методологически и теоретически существенных положений, входящих в состав филолого-коммуникативного знания, здесь укажем лишь два. Первое: принцип деятельности природы человека, одинаково важный и для филологии, и для коммуникативных наук. В современной филологии он входит в базу, на которой конституируется *homo loquens* как исходная реальность и объект филологии; в коммуникативных науках является основой современного представления о коммуникации как деятельности человека, опосредованной символами («двойная» опосредованность видится в художественной коммуникации). Второе: принцип коммуникативности. Его реализация обеспечивает выбор угла зрения на феномен коммуникации, тем более когда в поле зрения исследователя попадает текст, содержащий факты языковой и/или неязыковой коммуникации. Если учесть, что новейшая филология отличается многообъектностью (*homo loquens*, естественный язык, текст) и коммуникативной ориентированностью [10, с. 151–155;